

ARKEOLOJİK TERMİNOLOJİDE BAZI SORUNLAR

SOME PROBLEMS OF ARCHAEOLOGICAL TERMINOLOGY

Dedicated to the memory of the
BRAIDWOODS, to the great prehisto-
rians of the Near Eastern Archaeology

*Ufuk ESİN

Anahtar Sözcükler: Braidwood'lar, arkeoloji, terminoloji, sorunlar

Key words: Braidwoods, archaeology, terminology, problems

Among many new ideas, concepts and approaches in the Near Eastern Archaeology such as inter-disciplinary studies for surface surveys and excavations, we owe to the **BRAIDWOODS** also the problem-oriented research projects. The aim of those projects is to enlighten the questions about the *origin and beginning of food-producing stage* or in other words to solve the problem of the introduction of *Prepottery Neolithic cultural affairs* in human history. Such inter-disciplinary and problem-oriented archaeological research projects have been undertaken by **BRAIDWOODS** first in Irak, in the piedmont valleys of Zagros Mountains and then in southwestern Iran, in the *natural habitat zones* of wild cereals and animals to be domesticated. They have been carried out with the goal to discover the beginning of a new style of social life in preliminary permanent villages within an environment where incipient agricultural productions and domestication of animals could be achieved.

The Joint Istanbul-Chicago Universities Prehistoric Research Project in South-Eastern Turkey conducted by **BRAIDWOODS** and **Halet ÇAMBEL** followed them in the neighbourhood of those countries with the same task. This region lies southward of the Taurus Mountains, in the fertile plains between the Tigris and the Euphrates Rivers in Asia Minor where the famous *Prepottery Neolithic Çayönü*, on the shore of Boğazçay (a small tribute of Tigris) has been successfully excavated from 1964 to 1991 by the joint-teams of the Istanbul and Chicago universities under the direction of ÇAMBEL and **BRAIDWOODS** and then of Mehmet ÖZDOĞAN (cf. Here see the bibliographies of J.R. and L. Braidwood; A. Özdoğan 1999, 35-63).

In the meantime, the difficult goal of this kind of research projects became one of the main subject and interest of many colleagues of Braidwoods belonging to the old and young generations of archaeologists/anthropologists who worked in South-Western Asia as well as in the New World (Esin 1999; T.G. Price, A.B. Gebauer 1995; J. Cauvin 1994, 1996; F. Gérard, L. Thissen 2002).

On the other hand, because of his dissatisfaction of using the traditional classification and nomenclature of cultural levels in archaeology, R.J. Braidwood (1960) suggested a terminology with a new

anthropological concept. His classification of the cultural levels in human history was based on a paper of Beardsley, Meggers et al. (1956) and on writings of Childe (1956). His new classification and nomenclature of cultural levels covered the time-span between Paleolithic and Proto-Literate Period in Mesopotamia. With his new schema and nomenclature for past cultural levels he tried to build up a new model for the whole world. It was "for the consideration of the evidence for levels of subsistence-settlement types, multilinear evolution, environment and diffusion, in human prehistory" (Braidwood 1960, 146-147, fig. 1).

Many archaeologists and cultural anthropologists who were followers of the research goals of Braidwoods in the field of archaeology, tried to adopt also his suggested classification with his terminology and nomenclature in their writings. Often they used it with some modifications under the influence of **New Archaeology** current (cf. Renfrew 1973).

Beginning in 1960'ies L.R. Binford published a few papers and book, prepared together with his wife, titled **New Perspectives in Archaeology** (L.R. Binford 1962, 1964, 1965; S.R. and L.R. Binford 1968). Binford's papers and especially that book were accepted with great enthusiasm mostly by young generations of archaeologists and anthropologists and considered as a revolutionary new model called New Archaeology (Bayard 1969; P.J. Watson 1973; Esin 1979, 17 ff.). The **New Archaeology** members and their followers brought to life also a new classification with a new terminology and nomenclature for explanation and description of social lives and cultural events in the past (cf. I. Hodder 1992). According to both trends to use new classifications and nomenclatures for cultural levels - many times even with some modifications- caused a lot of confusion particularly for the beginners in archaeology. Because of modifications it became difficult to establish the correct place of the new classification models in human history, in comparison to the traditional, archaeological classification, terminology or nomenclature for the superficial divisions of the past (cf. Smolla 1967; Esin 1979, 12-28; I. Hodder 1992).

For better understanding the Braidwoods intellectual concepts and works about the cultural developments in the past, the main goal of this paper is to memorise his classification of cultural levels with his new terminology and nomenclature for cultural history. It is also aimed to discuss in order to find out why the traditional archaeological classification, terminology or nomenclature are still in use and preferred mostly by many young and old archaeologists.

1. Giriş

Herhangi bir bilim alanındaki araştırmanın, araştırma ile ilgili kuramın doğru temellere oturtulabilmesi için, o bilim alanı ile ilgili kavram ve terminolojinin eksiksiz olarak tanımlanması öncelik taşır. Ancak bu eksiksiz terim ve kavramlar ortaya konduktan sonra sözkonusu bilim alanındaki araştırmanın kuramı ve yöntemi belirlenebilir. Bu yapılmadığı sürece o bilim alanının kuşaktan kuşağa aktarılması ve ilerleyebilmesi yanlış algılama ve yorumlara yol açtığından gereği gibi gelişemez. Son zamanlarda arkeoloji¹ ile ilgili geleneksel ve yeni önerilmiş antropolo-

jik kavramlarla yüklü terminolojide yeter derecede açıklık olmadığı için ülkemiz ve Önyasya arkeolojisinde zaman zaman terim ve kavram kaymaları ile karşılaşmaktadır.

BRAIDWOOD'lar Önyasya arkeolojisine, onların deyimiyle Güneybatı Asya arkeolojisine **disiplinler arası, soruna yönelik arkeoloji** gibi daha birçok yeni kavram ve yöntem kazandırmışlardır (L. Ve R.J. Braidwood 1953; R.J. Braidwood 1962; 1969). Bu kavramları da tümüyle yaşamalarını adadıkları, tarım ve hayvancılığın başka bir

deyimle **Çanak Çömleksiz (Akeramik) Neolitik** kültürlerin Güneybatı Asya'da nasıl ve nerede başladığı sorununun çözümü için yaptıkları projeler kapsamında geliştirmişlerdir (R.J. Braidwood 1985). Aslında V. Gordon Childe'in **Vaha Ku-ramı**'nın ve getirdiği yeni terminolojinin etkisinde kalmışlardır (Childe 1958). Ancak daha geçerli yeni ilkeler geliştirerek araştırmalarını Dicle ve Fırat'ın suladığı alüvyonlu ovalarda değil, Irak'ta Zagros eteklerinde **tarıma alınacak yabancı bitkilerle, evcilleştirilebilecek yabancı hayvanların doğal yaşam** bölgelerinde başlatmışlardır. Bu projeleri, doğabilim alanlarından gelen uzmanlarla birlikte disiplinler-arası araştırmalara dönüştürmüşlerdir. Irak'taki araştırmalarını, Güneybatı İran'daki projeleri takip etmiştir (Braidwood 1969; Braidwood, Braidwood 1969). 1962-1991 yılları arasında ise İstanbul ve Chicago üniversitelerinin işbirliği sonucu Halet Çambel'le birlikte yeni bir araştırma projesi başlatmışlardır (A. Özdoğan 1999). Yönetimini daha sonra Mehmet Özdoğan'a devrettikleri **Güneydoğu Türkiye Prehistorya Projesi** çerçevesinde yapılan yüzey araştırmalarını, Dicle'nin ufak bir kolu olan Boğazçay'ın kıyısında, Ergani yakınındaki **Çanak Çömleksiz Neolitik Kültürlerin** gün ışığına çıkarıldığı ünlü **Çayönü kazıları** takip etmiştir (A. Özdoğan 1999, 35, ff.). Braidwood'lar Libby'nin radyo-aktif karbon tarihlendirme yönteminin de arkeolojiye uygulanmasında öncü rol oynamışlardır (Libby 1955; R.J. Braidwood 1968b).

Braidwood'lar ve daha sonra özellikle **Yeni Arkeoloji** yandaşlarının yaklaşık 20. yy'ın ikinci yarısında, tarihöncesi arkeolojisine getirdikleri antropolojik kökenli yeni terim ve kavramlar, arkeolojiye yeni araştırma kuramlarının ve yöntemlerinin kazandırılmasına yol açmıştır (R.J. Braidwood 1960; Binford 1962, 1964, 1965; Binford, Binford 1968; Hodder 1992; Esin 1979, 12-28). Ancak yazıdan yararlanılamayan tarihöncesi dönemler için günümüz ilkel topluluklarına dayalı olarak geliştirilen yeni antropolojik model ve kavramlar, bir geçmiş kültürün yaşamsal ve yapıtsal boyutlarını gerçeğe ne derece yansıtılabilmektedir, tartışma konusudur (krş. Esin 1979;

Renfrew 1973; Maisels 1999). Bu nedenle bu yazıda Braidwood sınıflandırma ve terminolojisi hatırlatılarak arkeolojik sınıflandırma ve terminolojisindeki karşıtları Braidwood terminolojisinin uğradığı değişimlere değinilerek günümüzde varılan durum tartışılmak istenmektedir.

2. Arkeolojide Geleneksel Sınıflandırma ve Braidwood Sınıflandırması

Tarihöncesi arkeolojisinin geleneksel kavram ve terimleri, öncelikle geçmiş kültürleri eskiden yeniye, tarihsel bir sıra düzenine göre yerleştirmek çabasından doğmuştur. Geçmişteki sosyo-kültürel olayların, gelişim süreçlerine bağlı olarak, geniş zaman boyutu aralıklarıyla, belirli bir tarihsel sıra düzeni içinde tanımlanması, o kültürlerin zaman içindeki yerlerinin belirlenmesini sağlamıştır (Smolla 1967). Bu da öncelikle arkeolojinin yöntemlerini oluşturan ve göreceli tarihlendirme modellerinin, **tabakalaşma/stratigrafinin** ve insan elinden çıkmış her türlü ürünün morfolojik sınıflandırılmasına yani **tipbilimin/tipoloji**'nin doğmasına neden olmuştur (Smolla 1967; Esin 1979; 1997; J.J. A. Worsae 1859).

Başlangıçta geleneksel arkeolojik terminoloji ve kavramlar önerilirken sosyo-kültürel parametreler içinde yalnız birinin asal olarak ele alındığı izlenir. Örneğin devir/çağ ayrımları için yukarıda değinildiği gibi insanların yapıp, kullandıkları **aletler** esas tutulmuştur. Kültürlerin zaman içindeki yerleri, aletlerin yapıldıkları malzeme ve teknolojilerindeki gelişim süreçlerine göre sıralanmıştır (Smolla 1967; Esin 1997).

Jaques Boucher de Perthes'in Fransa'da Abéville'de kazıp çıkardığı iki yüzeyli çakmak taşı aletlerin (el baltalarının) içinde bulunduğu katmanın 1959'da Evans ve Prestwitt adlı iki jeolog tarafından sanılandan çok daha eski tarihlere, Buzul Çağına ait olduğu kanıtlanınca arkeolojiye **jeolojik** kökenli **tabakalaşma** (stratigrafi) kavram ve yöntemi girmiştir (Smolla 1967, 21, ff.). Tabakalaşma kavramı göreceli olarak üst üste bulunan katmanlardan alttakinin üsttekine kıyasla daha

eski olması ilkesine dayanır.

Worsae'nin arkeolojiye **yayılım** kuramı ile birlikte kazandırdığı **tipoloji** yöntemi, hocası C.J. Thomsen'in geliştirdiği **Üç Çağ Sistemi**'ne dayanmıştır. Thomsen 1816-19 yılları arasında Danimarka Ulusal Müzesi'ndeki genellikle alet/silah koleksiyonlarını yapıldıkları malzemeye göre sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmaya göre en eski alet ve silahlar taştan, daha sonrakiler tunçtan yapılmışlardır. Bunları takip eden zamanlarda ise demirden yapılan alet ve silahlar ortaya çıkmıştır. Böylece tarih sırasına göre eskiden yeniye doğru **Taş Devri**, **Tunç Devri** ve **Demir Devri** olarak adlandırılan **Üç Çağ Sistemi** doğmuştur (Thomsen 1836). Charles Darwin'in 1859'da yayımlanan **Türlerin Kökeni** kitabıyla bilim dünyasına sunduğu evrim kuramı, Lamarck'ın gelişim ideolojisi ile birlikte hiç kuşkusuz 19. yy. bilimcilerini son derece etkilemiştir. Linneé'nin bitki tipolojisi ile birlikte türlerin evrimsel olarak geçirdikleri değişim ve bitkilerin sınıflandırılması bir anlamda gelişim sürecine göre arkeolojide bir tipolojik modelin kurgulanmasına yol açmıştır. Bu arada 1865'de John Lubbock'un *Prehistoric Times* (Tarihöncesi Zamanlar) adlı kitabıyla ilk kez Paleolitik ve Neolitik (Eski Taş ve Yeni Taş / Cilalı Taş Devri) kavramları arkeolojinin gündemine girmiştir. Bu devirlerin daha sonraları daha ayrıntılı tasnifleri yapılmıştır. Böylece jeolojik 4. Zaman'ın Pleistosen (Buzul Çağı) sırasında Eski (Yontma) Taş / Paleolitik, Buzul Çağından Holosen'e Geçişte Orta Taş / Mesolitik (günümüzdeki kullanımıyla Epipaleolitik), Holosen'de ise Yeni (Cilalı) Taş / Neolitik, onları takip eden dönemlerde de önce Taş-Bakır/Kalkolitik, Tunç (Bronz), Demir devirlerinin yaşandığı şeklinde bir ayırım yapılmıştır. Bu devirler kültürlerin durumuna göre daha alt ayrımlarla da adlandırılmışlardır. Örneğin, Paleolitik devir alet endüstrilerinde çoğunluğu, ya iki yüzeyli, ya yonga, ya da dilgi aletlerin teşkil etmesine dayanılarak, **Alt (Lower) Paleolithic²**, **Orta (Middle)** ve **Üst (Upper) Paleolitik** ayrımlarını içeren terimler, çoğu yerde bir çeşit standartlaşma ile Acheuleen, Mousterien v.s. gibi çeşitli alet endüstrilerine göre kültürlerin sınıflandırılma ve

adlandırılmaları kabul edilmiştir (Clark 1960, 30-31). Aynı şekilde Kathleen Kenyon'un Eriha'daki kazılarda Neolitiğin, önce çanak çömleksiz (akeramik) bir kültürle başladığı ve **Çanak Çömlekli (keramikli) Neolitik** kültürlerin onların üstündeki tabakalarda geliştiği kanıtlanınca, bu kavramlar da arkeolojinin zaman içindeki kültürel sınıflandırmasının alt ayrımları olarak terminolojiye girmiştir (Kenyon 1960, 19 v.d.). Bugün akeramik Neolitiğin de olasılıkla 3 alt evresi olduğu tartışılmaya başlanmıştır (Esin 1999, 16; M. Özbaşaran, Buitenhuis 2002).

Sven Nilsson, Thomsen'in **Üç Çağ** sistemini Lund Müzesi koleksiyonlarına uygularken, bu devirlerin tanımına **ekonomik gelişmişlik süreçlerini** de katmıştır (Clark 1960, 30; Nilsson 1863). Bütün bu devirlerin eskilikleri bir diğerine kıyasla belirlendiğinden bu da görece bir tarihlendirme (kronoloji) yöntemi olmuştur. Ancak Libby'nin 1945'de kendisine 1950'de Nobel'i kazandıran radyoaktif karbon tarihlendirme yöntemini buluşu, tarihöncesi kültürlerin görece tarihlendirmelerin yanında kesin olarak yani **MUTLAK TARİHLENDİRME / Mutlak Kronoloji**'lerine olanak sağlamıştır (Libby 1955).

R.J. Braidwood tarih içindeki toplumsal olayların ve kültür oluşumlarının teknik terimlere göre açıklanmasının doğru olmadığını düşünerek, kültürlerin gelişim süreçleri için yeni bir sınıflandırmayı önermiştir (Braidwood 1960). Bu tarihöncesi çağlarda bütün dünya ve çevre koşullarını da gözönünde bulunduran bir önerme olmuştur. Burada ortaya koyduğu model geçim ekonomisinden kaynaklanan yerleşme tiplerinin zaman içindeki gelişim durumudur. Ancak daha sonraki yazılarında bu terminolojide zaman zaman değişiklikler yaptığı, geçim ekonomisiyle ilgili sözcüklerden çok, yalnızca yerleşme tipleriyle kültürlerin sürecindeki yerlerini belirlemeyi yeğlediği izlenir (krş. Braidwood 1962, 1968a; Braidwood, Braidwood 1969). Ayrıca *Prehistoric Man / Tarihöncesi İnsan* başlıklı kitabında kendi modeline göre açıkladığı kültür devirlerinin ya da evrelerinin geleneksel sınıflandırmada hangi devir ve kültürleri karşıladığı tam olarak

açıklanmamıştır (krş. R.J. Braidwood 1967 - Türkçe'si: Tarihöncesi İnsan 1995). Bu yüzden arkeolojiye başlayanlar geleneksel sınıflandırma ve terminoloji ile Braidwood sınıflandırması ve terminolojisi arasındaki ilişkiyi çoğu zaman tam kuramamaktadır. Bu nedenle burada Braidwood'ların yazılarının daha iyi anlaşılabilmesi için bir hatırlatma olarak Braidwood'un sınıflandırmasına kaynaklık eden şema yeniden gözden geçirilmekte ve geleneksel sınıflandırma ve terminolojideki karşılıklarının açıklanmasına çalışılmaktadır (krş. Braidwood 1960).

Braidwood Şeması:

Uygarlığın eşiğine kadar önerilen geçim-yerleşme tiplerinin evreleri (basamakları). (Braidwood 1960, 144-150).

"1. Besin Toplayıcılığı Devri (1. Food-gathering Stage)

1.1. Besin Toplayıcılığı Derleme Evresi

(1.1. Food-gathering Era)

1.1.1. Alt Evre (1.1.1. Sub-era)"

Braidwood için bu dönem Pliosen-Pleistosen geçişi sırasında Afrika'da Austrolopithekus'ların oradan oraya dolaştığı, Güney Afrika'da Sterkfontein'de Austrolopithekus'ların bulunduğu tabakadaki **çakıl taşı** aletlerin kullanıldığı bir alt evredir. Ona göre "Aletlerde henüz standartlaşma başlamamıştır" (Braidwood 1960, 146, 147, fig. 1). Bu evre Afrika'da yapılan son yıllardaki araştırmalarla daha değişik bir görüntü almıştır. Kılıç Kökten Pliosen'le Pleistosen arasındaki geçişe rastlayan ve Alt Pleistosen'de süregelen bu evreyi Paleolitiğin en eski zamanı **Diptarih**'i olarak adlandırmıştır (Gore 1997; K.F. Weaver 1985; K. Kökten 1960).

"1.1.2. Alt Evre (1.1.2 Sub-era)": Braidwood'a göre bu evrede "serbest dolaşım ve besin toplayıcılığı, kültürel yönden belirlenmiştir. Onun deyimiyle "Aletlerde en eski standartlaşma geleneği başlamıştır. Örneğin daha eski çakıl taşı, eski çekirdekten yapılmış iki yüzeyliler, yongalar, çay taşı (chopper-chopping) aletler. Belirli bir

alet tipinin çok geniş yayılımı (örneğin çekirdekten iki yüzeylilerin Kazablanka'dan Capetown'a, hatta Madras'a kadar olan yayılımı). Acheuleén, Levalloisien, Anyathian v.s. gibi geliştirilen alet tiplerinde binlerce örnekle izlenen standardizasyondaki süregelen devamlılık; açık hava ya da Tanganika'daki **Ismila** tipi hayvan öldürme kampları; geçim faaliyetlerini tanımlayan, **avlanmanın** kutsandığı kamp yerleri" belirdir. (Braidwood 1960, 146-148).

Geleneksel sınıflandırmada Braidwood'un bu evresi, yaklaşık M.Ö. 500 000-100 000 yılları arasında, Alt ve Orta Pleistosen'de Günz, Mindel, Riss Buzullaşmaları arasındaki Alt Paleolitik kültürleri içermektedir. Genel olarak bu dönem Afrika ve Avr-Asya'da Homo erectus'un yaşadığı ve yarattığı kültürlerle yaşanmış bir süredir.

"1.1.3. Alt Evre (1.1.3. Sub-era)": Braidwood için bu alt evrede "sınırlanmış dolaşım (göçerlik), avlanma, buldukları yerlerde, mağaralarda toplum bireylerinin birlikte yaşaması, alet standartlaşmalarında, bazı alet endüstrilerinde daha özel standartlaşmalara gidilmesi, belirli bir alet endüstrisinin yayılmasında bölgesel sınırlandırmaların oluşu" izlenir. Gene "bu evrede **Mousterien, Levallois-Mousterien, Acheleo-Levalloisien** v.s. gibi endüstriler vardır. Öteki dünya inancının varlığına işaret eden, insanların gömüldüğü ilk mezarlar, "**Ayi Kültü**"ne işaret eden kalıntılar bu döneme aittir. Ayrıca besin ekonomisi ile ilgili olarak toplumdaki iş bölümünde kadın ve erkek cinsleri arasında ilk ayrım Mousterien kültürle başlar. Kadın beslenmeyi sağlamak için gerekli bitki ve yenecek böcekleri toplarken, avlanmak erkek işidir" (Braidwood 1960, 148).

Geleneksel sınıflandırmada Braidwood'un bu alt evresi, yaklaşık 100 000-35 000 yılları arasında, Orta Pleistosen'de Riss Buzullaşması ile Üst Pleistosen'deki Riss-Würm Buzul Arası ile Würm Buzullaşmasının eski, ilk iki evresine ait yukarıda sayılan Avrupa ve Güneybatı Asya'daki, Mousterien, Levallois-Mousterien, Acheleo-Mousterien teknik ve kültürleri ve diğer çağdaşlarını kapsar. Braidwood sınıflandırmasında Neandertal'den

söz edilmemekle birlikte bu dönem, Avr-Asya'da Neandertal insanının eylemleriyle oluşturduğu bir kültürel süredir.

"1.2. Besin Toplayıcılığı **Devşirme** Evresi (1.2. Food-collecting Era)"

"1.2.1. Alt Evre (1.2.1. Sub-era)": Braidwood'un bu evresinde "seçici avlanma ve sınırlı göçer toplulukların mevsimlere göre bitki toplama modeli" geçerlidir. "Alet yapan alet'lerde azımsanmayacak kadar çok tipolojik çeşitliliğin" bulunduğu bir zamandır. Ona göre "yaygınlaşmış bir alet yapım geleneğinin (örneğin dilgi alet geleneğinin) bulunmasına karşın, her bölgeye özgü alet endüstrisinin sınırlı oluşu" görülür. Ayrıca "tinsel (manevi) bir düzenin varlığını kanıtlayan buluntular (örneğin Franko-Kantabrik Sanat)" ele geçmiştir. "Bu evre Solutré'de atların ürkütüldüğü **at öldürme** ve Vestonice'deki **mamut öldürme istasyonları** (kamp yerleri)'nin gerçekleştiği zamandır. Ona göre "Orta Avrupa'da **çukurbarınaklarda** oturan insan toplulukları vardır. Temelde bu besin toplayıcılığı devşirme evresindeki çeşitlemeler günümüze kadar süregelen etnolojik buluntularla izlenebilmektedir. Olasılıkla bu sürede Pleistosen'in çevre koşullarına geleneksel olarak uyum sağlama anlayışı vardır. Ancak bu tam doğru olmayabilir ve günümüzde, Orta Kuşak'taki Pleistosen'in çevresel koşulları hakkında bazı sorular akla gelebilir" (Braidwood 1960, 148).

Braidwood'un bu alt evresi geleneksel sınıflandırmada 35 000-12 000 yılları arasında Würm Buzullaşmasının son evresini içeren, bütün kıtalarda izlenen Üst Paleolitik kültürlerle belirlenir. Batı Avrupa'da Üst Paleolitiğin alt evreleri olan Aurignacien / Perigordien, Solutreen ve Magdalenien kültür evrelerini kapsar. Braidwood ayrımında "Mağara Sanatı (Franko-Kantabrik) ve küçük buluntulardan oluşan **Taşınabilir Sanat**'ın (Art Mobil'in) yaratıcısı **Homo sapiens** ve **Cromagnon insanından** söz etmemektedir. Ancak bu evre artık evrimleşmiş **çağdaş / modern** insanın yarattığı kültürel bir süreçtir.

"1.2.2. Alt Evre (1.2.2. Sub-era)": Braidwood'un

bu evresi, "mevsimlere bağlı avcılık ve besin devşirmeciliğinin daha çok yoğun bitki toplayıcılığı, balık, kuş kabuklu su hayvancıkları, Postpleistosen'in süratli koşan memelilerinin avcılığı, bir merkeze bağlı göçer grupların sınırlı dolaşıcılığı"nın yaşandığı bir dönemdir. Ona göre **Mesolitik** genellikle Buzul Çağı sonrası (Post-glacial) çevre koşullarına kültürel olarak uyum sağlamak şeklinde anlaşılmaktadır. Bu anlayış dünyanın her bölgesi için geçerli değildir (krş. Braidwood 1960 ve Willey'in *Evolution After Darwin* 1960 (yayl. Sol Tax) kitabındaki makalesi). Braidwood bu evreyi **Çöl kültürü** ile **arkaik** olarak tanımlanan çeşitlemeler ve daha gelişmiş kültürlerin karşılığı" şeklinde açıklar. Ona göre "bu durum günümüz etnolojisinde de izlenebilir" (Braidwood 1960, 148-149).

Braidwood'un bu evreyi yaklaşık M.Ö. 12 000-10 000 yıllarında Holosen başlarında Mesolitik / Epipaleolitik devrin karşılığı olarak kullandığı açıktır.

"1.2.3. Alt Evre (1.2.3. Sub-era)": Braidwood'un bu alt evresinde "uzmanlaşmış besin toplayıcılığının belirli bazı çevre koşullarında uygulandığı, insan topluluklarının yarı-sürekli tam sürekli yerleşik yaşama geçmelerinin sağlandığı" belirlenir. Onun anlayışına göre "günümüze kadar uzanan açık bir etnolojik örnek olarak Kuzeybatı Pasifik'teki **som balığı avcıları** gösterilebilir" (Braidwood 1960, 149).

Braidwood'un bu evresi ile olasılıkla Mesolitik / Epipaleolitik devrin daha gelişkin dönemi kastedilmektedir. Bu evrede göçerliğin yanında, uzun süreli yarı-yerleşik düzen başlamıştır.

"2. Besin Üretimi Devri (2. Food-producing Stage)"

2.1. Birinci Evre (2.1. Primary Era)": Braidwood'un bu öncü evresi "mekanize olmayan bireysel ya da aile temelindeki uğraşlara dayanır" (ibid.).

Burada olasılıkla Holosen'e geçilirken yaşanmış olan son Epipaleolitik, kısa bir zaman süresi kastedilmektedir.

"2.1.1. Alt Evre (2.1.1. Sub-era)": Braidwood bu döneminde "bazı bölgelerde tarımın başlaması ve hayvanların evcilleştirilmesi" söz konusudur. Ona göre "bunun için onun 1.2.1 veya 1.2.2. alt evrelerinde sözü edilen "geçim, tarım ve evcilleştirilme için gerekli olan koşulların bulunduğu doğal yaşam bölgelerinde yarı-yerleşik insan topluluklarının sınırlı dolaşmaları" gerçekleşir. Onun bu evresi "besin teminin, evcilleştirilmenin sonucu olduğu düşünülmeden bir **ideal tip** olarak pek **saf** bir örnek teşkil etmez. Bu alt evrenin arkeolojik olarak karşıtının belirlenmesi insanı kızdıracak kadar zordur. Çünkü bu evredeki aletler bir önceki evreden farklı değildir; eski aletler "**yaptım oldu**" tarzında kullanılmıştır. Böylece bu evrenin algılanmasında "**ex post fact**" bir durum vardır. Hiç değilse Eski Dünya için algılandığı şekliyle yerini çabuk değiştirdiğinden günümüz etnolojisine bir ideal tip olarak ulaşamamıştır" (Braidwood 1960, 149).

Braidwood'un da değindiği gibi, kendisi o zaman bu evrenin arkeolojik karşıtını vermemiştir. Bugün Epipaleolitik ve Çanak Çömlek Öncesi Neolitik'te alet tiplerinde çok daha ince bir ayırma gidildiğinden, olasılıkla bu dönem akeramik Neolitiğin ilk evrelerini kapsar. Ancak arkeolojik gerçek öncelikle tarıma doğru bir geçiş olurken köylerin tam yerleşik düzende kurulduğunu, evcilleştirmenin ise bu tip yerleşmelerde aradan tam belli olmayan bir zaman geçtikten sonra yapılabildiğini göstermektedir (krş. Esin 1999). Olasılıkla bu evre bugün daha ince ayrımlarla belirlenen daha alt evrelerle M.Ö. 11000-7000 yılları arasında Pleistosen'den Holosen'e geçilirken ve Holosen başlarında olmuştur.

"2.1.2. Alt Evre (1.1.2. Sub-era)": Braidwood'un bu evresi "İlk tarımcı-köy topluluklarının (ya da işlevsel bakımdan eşdeğer olan yerleşme tarzındaki) insan topluluklarının diyetlerinde belirli miktarda üretilmiş besinin yer almasıyla belirlenir. **Yarı-yerleşiklik**ten sonraki büyük oranda tam '**yerleşik düzende**' olan tipler" izlenir. "Bu evrede (önceki 2.1.1.'den farklı olarak) özellikle Eski Dünya'da, hiç değilse yerleşik düzenin büyük çapta yayılma gücü vardır. Çeşitlemeleri ve

karışık tipleri çoktur ve bir özgün çeşit ise '**kırsal çobanlık**' şeklindeki **göçerlik**tir. Her ne kadar bütün besinler üretilmiyor, bazıları hâlâ toplanıyorsa da, bu evre Childe'nın kendine yeterli besin üretimi ekonomisi ile tanımladığı **Neolitik**'tir. Alet ve araçlar (belki) tinsel dünya anlayışında eskisinden çok farklı olmamakla birlikte, karşıtını bulan yeni bir teknik düzeni yansıtır. Örnekleri günümüz etnolojisine kadar ulaşır" (Braidwood 1960, 149-140).

Braidwood'un burada Neolitiğin hangi evresini kastettiği açık değildir. Bir sonraki alt evre ile karşılaştırıldığında olasılıkla bu evrenin yalnızca **Çanak Çömlekli Neolitik** evrenin yani M.Ö. 7000-5000 yılları arasındaki gelişkin Neolitik kültürleri kapsadığı düşünülebilir.

"2.1.3. Alt Evre (2.1.3. Sub-era)": Ona göre bu evre "Genişlemiş Tarımcı-köy (genellikle kasaba ve tapınakların ya da uygarlık öncüsü) topluluklarıyla karakterize edilir; sürekli yerleşmeler çoğunlukla üretilmiş besinlerin oluşturduğu bir sisteme dayanır. Güneybatı Asya'da saban ve yük hayvanlarının başlaması, zanaatlarda uzmanlaşmanın kesinleşmesi (örneğin metallurji gibi)" gerçekleşir. "Uygarlık tipi teknik düzene doğru gidiş yoldadır. Olasılıkla tinsel yaşam düzeninde de değişim gündemdedir. Olası daha geniş bir **oikoumené**'nin parçası olarak, çok daha gelişkin bir şekilde, etnolojik uzantıları günümüze kadar gelir" (Braidwood 1960, 150).

Braidwood'un olasılıkla bu evreye soktuğu, geleneksel sınıflandırmada yer alan Kalkolitik kültürlerdir. Açıklamalardan anlaşıldığına göre bunlar içinde M.Ö. 5000-3200 yılları arasında Mezopotamya'dan bilinen Kalkolitik kültürler anlatılmak istenmektedir.

Braidwood şemasını açıklarken bazı noktaları vurgulamıştır (Braidwood 1960, 150): Buna göre "şemasındaki **geçim-yerleşme** tipine göre ayrılan **devir ve evreler**", makalesini yazdığı dönemdeki "arkeolojik belgelerin eksikliğine rağmen yapılmıştır". Ayrıca onun şemasındaki "sütunların tam karşılığı arkeolojik alet yapım geleneklerine gö-

re yapılan sınıflandırmada bulunmaz". "Ayrıca bazı evrelerin tüm sütunlarda karşılığı varken, bazıları yalnız insana göre sınıflandırma şeklindedir. Sınıflandırmadaki evrelerin tümündeki sıra düzeni bütün sütunlarda görülmez. Evreler ideal tipler olarak kavramlaştırılmıştır ve şemada bir evrenin diğer bir evre ile karıştırılarak temsil edilmesi amaçlanmamıştır" (Braidwood 1960, 147, fig. 1, 150).

3. Sonuç

Braidwood şeması izlenirken 2 nokta çarpıcıdır (Braidwood 1960, 146-150). Devir ayrımları besin toplamaya ya da besin üretimine göre iki bölümde toplanmıştır. Oysa evre ve alt evrelerde, geçim şekli ve yerleşme tipi esas alınmıştır. Braidwood şemasında izlenen bir diğer nokta da özellikle devir ayrımındaki kendisinin 2. numarayla belirttiği "Besin Üretim Devrinde 1. Evre 3 alt evreye ayrılmış ve 2. Evre'nin ne olacağı beklenirken, sınıflandırma birden sona erdirilmiştir (Braidwood 1960, 149). Olasılıkla bunun nedeni Mezopotamya'da M.Ö. 3200 tarihlerinde uygarlığın başlaması olarak nitelendirilen piktografik yazı, ardından çivi yazısı ile birlikte tarih çağlarına girilmiş olunmasıdır. Ancak bu ilkel üretim tarzı Mezopotamya'da yazının başlamasıyla, tarih devirlerine girilmesiyle bitmemiş, çok daha uzun zaman devam etmiştir. Olasılıkla Braidwood'un kendisi de bu yüzden bu devrin etnolojik uzantısının günümüze kadar süregeldiğini açıklamıştır.

Braidwood'ları daha sonra Amuk Ovası kazılarında da, geleneksel sınıflandırmadaki Neolitik, Kalkolitik, İlk Tunç gibi devir ayrımlarını kullanmaktan kaçınmışlardır (Braidwood, Braidwood 1960). Yayınlarında ovadaki kazıdaki / sondaj yaptıkları tüm höyüklerdeki kültürel beraberliği

göstermek istemişlerdir. Bunun için Amuk ovasında kazıdıkları höyüklerin stratigrafilerinde buldukları kültürleri ve devirleri aynı payda altında toplayarak, en alttan üste doğru A'dan başlayarak büyük harflerle tanımlamışlardır. Oysa burada da Amuk A-G evrelerindeki kültürleri Braidwood şemasının Besin Üretimi Devri'ndeki 1. Evrenin altında yer alan 2. ve 3. alt evrelerdeki ayrımla tanımlayabilirlerdi.

Günümüzdeki yeni buluntular hiç kuşkusuz Braidwood şemasında bazı değişikliklerin yapılmasını zorlamıştır. Ayrıca önerilen bazı yeni kavramlar, her yıl eklenen şaşırtıcı buluntular ve arkeolojiye giren yeni yöntemler sınıflandırmalarda ve terminolojide bazı değişikliklerin yapıldığını kanıtlamıştır (krş. Binford, Binford 1968; Hodder 1992; Özbaşaran, Buitenhuis 2002; J. Perrot 2002; Esin 1999). Ancak Braidwood'un şemasında özellikle önerdiği "Besin Toplayıcılığı", "Besin Üretimi", "İlk Köy Toplulukları", "Tarımcı Köy Toplulukları" gibi terimler özellikle Neolitik uzmanlarınca çoğunlukla kullanılmamaktadır. Diğer yandan, **Avcı-toplayıcı, Akeramik, Çanak Çömlek Öncesi Neolitik A, B, C** gibi terimler ise daha yoğun şekilde tercih edilmektedir. Ancak gerek Braidwood'ların gerekse geleneksel devir sınıflandırmalarından alınan Neolitik, Kalkolitik v.s. gibi terimler, karışık olarak hep birlikte kullanılmaktadır. Bunun nedeni bu geleneksel devir ve evre sınıflandırmalarındaki terminolojinin uzmanlar ve başlangıçtakiler arasında daha kolay bir iletişim sağlamasından kaynaklanmaktadır.

Ancak Braidwood'ların kazandırdıkları sınıflandırmalar, getirdikleri terminoloji, yaptıkları tüm diğer katkılarla birlikte, **arkeolojiyi yeniden** ve daha başka kavramlar içinde düşünmemizi sağladıkları gerçeği kuşkusuz hiç unutulmayacaktır.

NOTLAR

1 Bir bilim dalı olarak arkeoloji, antropolojiden özellikle yöntemleri açısından ayrılmaktadır. Arkeoloji kendi içinde de öncelikle zamansal ve coğrafik olarak bölünmüştür: Winkelmann düşünce-siyle geliştirilen arkeoloji **Klasik Arkeoloji** olarak tanımlanır. Çünkü arkeolojinin bu alt bölümü klasik kültürlerin, başka bir deyişle yalnızca Yunan (Grek) ve Roma kültürlerinin araştırılmasını hedefler. Fransız terminolojisinden kaynaklanan **Prehistorya**, "tarihöncesi arkeolojisi"ni tanımlar ve tarih öncesi kültürlerin araştırılmasını konu edinir. Anglosakson dillerinde arkeoloji asal olarak prehistorya ve protohistoryayı birlikte içerir. Gene Fransız terminolojisinden kaynaklanan **Protohistorya** terimi bazı coğrafi bölgelerde yazıyı kullanan kültürlerle karşıtı hâli yazısı olmayan kültürlerin tanımlanmasını sağlar ve **prehistorya** ile **protohistorya** birbirini takip eden "tarihöncesi kültürler" olarak kabul edilir. Bu terim daha çok Avrupa Demir Çağ kültürlerini belirlemek için ortaya konmuştur. Almanca'da ise Prehistorya ve Protohistorya terimlerinin karşılığı olarak **Ur, Vor-und Frühgeschichte** sözcükleri kullanılır. **Ur** ve **Vor-geschichte** Prehistorya'nın **Frühgeschichte** ise Protohistorya'nın karşılığıdır. Anadolu arkeolojisinde ise protohistorik kültürler ilk yazılı kültürlerin ortaya çıkması ile M.Ö. 2. binde, diğer bir deyişle Orta Tunç Çağıyla başlamaktadır. Örneğin Troya'nın 6.-7. tabaka kültürleri Orta Anadolu'da Asur

Ticaret kolonileri ile birlikte yazılı döneme girildiği için, protohistorik kültürlerdir. Buna karşılık Anadolu'nun 3. binyıla ait İlk Tunç Çağı kültürleri protohistorik değil prehistoriktir. Diğer yandan Alman terminolojisinde **Ur, Vor-und Frühgeschichte** sözcükleri prehistorya ve protohistoryayı tanımladığından "**Archaeologie/arkeoloji**", **Klasik Arkeoloji**'nin kısaltılmışı olarak kullanılır. Remzi Oğuz ARIK eğitimini Fransa'da yaptıktan sonra Ankara'da Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Klasik Arkeoloji kürsüsünü kurmuştur. Buna karşılık bir hekim olan Şevket Aziz KANSU'ya aynı fakülte'de Antropoloji kürsüsünü kurunca, prehistorya da Türkiye'de ilk kez antropoloji kürsüsü bünyesine girmiştir. Bu nedenle Ankara Üniversitesi'ni bitirenler çoğu kez arkeolog denince yalnızca **Klasik Arkeologlar** anlamaktadırlar.

2 Paleolitik Çağın Türkçe arkeoloji alanında yerleşmiş terimleri çoğu kez yabancı dilden Türkçe'ye çevirilerde farklı olarak yazılmaktadır. Arkeoloji ile ilgili çevirilerde karışıklığa yol açmamak için yerleşmiş olan Türkçe terimlerin kullanılmasını özen gösterilmelidir. Örneğin krs. Maisels 1999, 2, dipnot b, Burada Alt Paleolitik, Üst Paleolitik yerine **Aşağı Paleolitik**, **Yukarı Paleolitik** gibi Türkçe arkeoloji terminolojisinde yerleşmemiş, kitap Türkçe'ye çevrilirken çevirmenin kendi bulduğu terimlerin kullanılması doğru değildir.

REFERENCES

- BAYARD, D.T., 1959
"Science, theory and reality in the 'New Archaeology'", *American Antiquity* 34, 376-384.
- BEARDSLEY, R.K., B.J. MEGGERS, et al., 1956
"Functional and Evolutionary Implications of Community Patterning", *Seminars in Archaeology*, 1955, Memoir 11, Society for American Archaeology.
- BINFORD, L.R.,
1962 "Archaeology as Anthropology", *American Antiquity* 28, 217-225.
1964 "A consideration of archaeological research design", *American Antiquity* 29, 425-441.
1965 "Archaeological systematics and the study of cultural process", *American Antiquity* 31, 203-210.
- BINFORD, S.R., BINFORD, L.R., 1968
New Perspectives in Archaeology. Aldine, Chicago.
- BRAIDWOOD, L., BRAIDWOOD, R.J., 1960
Excavations in the Plain of Antioch, I. OIP 61. Chicago, University of Chicago Press.
- BRAIDWOOD, R.J.,
1945 "Terminology in Prehistory", *Human Origins An Introductory General Course in Anthropology*, Chicago, University of Chicago Bookstore.
1960 "Levels in Prehistory...", *Evolution After Darwin II: The Evolution of Man* (ed. Sol Tax), Chicago, University of Chicago Press, 143-151.
- BRAIDWOOD, R.J.,
1962 "The Earliest Village Communities of Southwestern Asia Reconsidered", *Atti del VI Congresso Int. Sc. Pre. e Proto I.* Florence, 115.
1967 *Prehistoric Men*, Glenview, Sol Tax (Ed.), Scott-Foresman.
1968a "The Appearance of an Effective Food-Producing Way of Life in Late Prehistoric Iran", *Archaeologia Viva* 1, 15-17.
1968b "A Note on the Present Status of Radioactive Carbon Age Determination", *Sumier* 23, 39-44.
1969 "The Earliest Village Communities of Southwestern Asia Reconsidered", *Annotated for Stewart Struiever Reading Volume*.
1981 "Archaeological Retrospect 2", *Antiquity* LV, 19-26.
- 1985 "The First Great Change", *Festschrift for Prof. Salvatore M. Puglisi*, University of Rome.
1995 *Tarihöncesi İnsan* (çev. B. Altınok). İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- BRAIDWOOD, R.J., BRAIDWOOD, L.,
1953 "The Earliest Village Communities of Southwestern Asia", *Journal of World History*, I. International Commission for a Scientific and Cultural History of Mankind, UNESCO, 278.
1969 "Current Thoughts on the Beginnings of Food Production in Southwestern Asia", *Mélanges de l'Université St. Joseph* XIV 8, Dunand Festschrift, Beyrouth, Imprimerie Catholique.
- BRAIDWOOD, R.J., HOWE, B., 1961
"Southwestern Asia-East of ca. the Euphrates Drainage-From about 15 000 B.C. to about 4 000 B.C.", *Courses Toward Urban Life*, 1960 Summer Symposia Program at Burg Wartenstein, Wenner-Gren Fdn. for Anthropol. Research, Austria.
- CAUVIN, J.,
1994 *Naissance des Divinités. Naissance de L'Agriculture, La Révolution Des Symboles au Néolithique*. CNRS, Paris.
1996 "The Symbolic Foundations of the Neolithic Revolution in the Near East", *Social Configurations in the Near Eastern Neolithic* (ed. I. KUJIT), Berkeley.
- CHILDE, V.G.,
1956 *Piecing Together the Past*. New York, Frederick A. Praeger.
1958 *Man Makes Himself*. A Mentor Book. New York, The New American Library.
- CLARK, G., 1960
Archaeology and Society. University Paperbacks, New York, Methuen.
- ESİN, U.,
1979 *İlk Üretimciğe Geçiş Evresinde Anadolu ve Güneydoğu Avrupa I (G.Ö. 10 500- 7 000 Yılları Arası)*. Doğal Çevre Sorunu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi.
1997 "Prehistorya", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* 3. İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1513-1517.
1999 "Introduction - The Neolithic in Turkey: A General Review", *Neolithic in Turkey The Cradle of Civilization*, New Discoveries, M. ÖZDOĞAN, N. BAŞGELEN (eds.) İstanbul, Arkeoloji ve Sanat

- Yayınları, 13-23.
- GÉRARD, F., THISSEN, L., (eds.), 2002**
Central Anatolian Neolithic Workshop. The Neolithic of Central Anatolia. Internal Developments and External Relations During the 9th - 6th Millennia Cal B.C. Istanbul, Ege Yayınları..
- GORE, R., 1997**
 "The Dawn of Humans. The First Steps", *National Geographic* 191/2, 72-99.
- HODDER, I., 1992**
Reading The Past. Current Approaches to Interpretation in Archaeology. Cambridge, University Press.
- KENYON, K.M., 1960**
Archaeology in the Holy Land. New York, Frederick A. Praeger..
- KÖKTEN, K., 1960**
 "Anadolu-Maraş vilayetinde tarihten diptarihe gidiş", *Türk Arkeoloji Dergisi* X-1, 42-52.
- LIBBY, W.F., 1955**
Radiocarbon Dating. University of Chicago Press. Chicago.
- LUBBOCK, J., 1865**
Prehistoric Times as Illustrated by Ancient Remains and the Manners and Customs of Modern Savages. London.
- MAISELS, C.K., 1999**
Uygarlığın Doğuşu (çev. A. ŞENEL). Ankara, İmge Kitabevi.
- NILSSON, S., 1863**
The Primitive Inhabitants of the Scandinavian North. London, Lubbock. English Edition.
- ÖZBAŞARAN, M., H.BUITENHUIS, 2002**
 "Proposal for a regional terminology for Central Anatolia", *Central Anatolian Neolithic e-Workshop. The Neolithic of Central Anatolia. Internal Developments and External Relations During the 9th - 6th Millennia Cal B.C.* (eds. F. GÉRARD, L. THISSEN) Istanbul, Ege Yayınları, 67-77.
- ÖZDOĞAN, A., 1999**
 "Çayönü", *Neolithic in Turkey. The Cradle of Civilization. New Discoveries.* M. ÖZDOĞAN, N. BAŞGELEN (eds.) Istanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 35-63.
- PERROT, J., 2002**
 "On terminology in near Eastern prehistory", *Central Anatolian Neolithic e-Workshop. The Neolithic of Central Anatolia Internal Developments and External Relations During the 9th - 6th Millennia Cal B.C.* F. GÉRARD, L. THISSEN (eds.). Istanbul, Ege Yayınları, 7-10.
- PRICE, T.G., A.B. GEBAUER, 1995**
 "New Perspectives on the Transition to Agriculture", *Last Hunters First Farmers. New Perspectives on the Prehistoric Transition to Agriculture.* T.G. PRICE, A.B. GEBAUER (eds.). School of American Research Advanced Seminar Series. New Mexico. 3-19.
- RENFREW, C., 1973**
The Explanation of Culture Change: Models in Prehistory. London, Duckworth.
- SMOLLA, G., 1967**
Epochen Der Menschlichen Frühzeit. München, Verlag Karl Alber Freiburg..
- TAX, S., (ed.), 1960**
The Evolution of Man. Man, Culture and Society. Evolution After Darwin II. Chicago, The University of Chicago Press.
- THOMSEN, C.J., 1836**
Ledetraad til Nordisk Oldkyndighed.
- WATSON, P.J., 1973**
 "Explanation and models: the prehistorian as philosopher of science and the prehistorian as excavator of the past", *The Explanation of Culture Change: Models in Prehistory.* London, Duckworth..
- WEAVER, K.F., 1985**
 "Stones, Bones, and Early Man. The Search for Our Ancestors", *National Geographic* 168/5, 560-623.
- WORSÆ, J.J.A., 1859**
Nordiske Oldsager i det Kongelige Museum i Kjøbenhavn. Kopenhagen.